

Petr VOREL

Důsledky tzv. Šmalkaldské války z let 1546-1547 pro vývoj měnové integrace Evropy

Dalekosáhlý projekt říšské reformy římského krále Maxmiliána I. z devadesátých let 15. století, jehož hlavním výsledkem se stalo ustavení nově strukturované raně novověké Svaté říše římské národa německého roku 1495, v sobě obsahoval i podstatné změny týkající se peněžních a daňových otázek. Bez systému a pořádku ve financích nemůže dlouho existovat žádný státní útvar, jehož vnitřní integrita je do značné míry odvozována buď od ochoty jednotlivých jeho součástí dohodnout se na formě a výši daní, určených k financování společných záležitostí, a nebo na konkrétní politické (resp. vojenské) schopnosti vrchního vladaře získat pod svou kontrolu takové zdroje mocí a silou. Proto je vcelku pochopitelné, že do dlouhodobého procesu měnové integrace tohoto státního útvaru významným způsobem zasáhla tzv. Šmalkaldská válka; první významný otevřený vojenský střet mezi opozičními říšskými knížaty a císařským mocenským centrem.¹

První století vývoje raně novověké říše, pro kterou je pro odlišení od její středověké předchůdkyně vhodnější (a to i vzhledem k podstatným změnám v územním rozsahu i struktuře) užívat označení Římsko-německá říše, provázely neustále se opakující pokusy o vytvoření jednotného měnového systému. Společná celoříšská měna měla přinést zjednodušení obchodních operací, vytvořit neobvykle rozsáhlý společný peněžní trh a vnést jasno do výběru společně schválených daní, u nichž byl i jen samotný výpočet povinné částky komplikován existencí početného spektra dílčích měnových systémů i lokálních měn, formovaných mnoha říšskými knížaty a dalšími říšskými stavy.²

¹ Tato studie je rozšířenou a doplněnou verzí stejnojmenného referátu, předneseného na mezinárodní vědecké konferenci Mincovnictví, peněžní vztahy a medailérství za válek (Peníze v proměnách času VI) v Hradci nad Moravicí 11. května 2007.

² Hermann KELLENBENZ, *Das römisch-deutsche Reich im Rahmen der wirtschafts- und finanzpolitischen Erwägungen Karls V. im Spannungsfeld imperialer und dynastischer Interessen*, in: Heinrich Lutz – Elisabeth Müller-Luckner (Hg.), *Das römisch-deutsche Reich im politischen System Karls V.*, München – Wien 1982, s. 35-54; Peter MORAW, *Der "Gemeine Pfennig" (Neue Steuern und die Einheit des Reiches im 15. und 16. Jahrhundert)*, in: Uwe Schultz (Hg.), *Mit den*

Jednalo se především o podobu stříbrných mincí, v jejichž případě byla výroba a užití v peněžním oběhu složitější než u mincí zlatých. Na sjednocení zlatých ražeb ("rýnských zlatých") se dokázali říšští stavové dohodnout již v 15. století. Zlaté mince měly velmi vysokou platební sílu, používaly se hlavně pro velkoobchodní účely a kvalita jejich kovu byla poměrně snadno kontrolovatelná díky zvláštním fyzikálním vlastnostem zlata. U stříbra byla nižší kvalita mincovního kovu běžnými prostředky hůř zjištělná; krom toho stříbrné mince plnily také úlohu běžného platebního prostředku. Uplatňování panovnického mincovního regálu (včetně nuceného oběhu mincí nižší kvality) tak mohlo přinášet finančním komorám oprávněných vydavatelů značné zisky především u ražeb stříbrných, i když jejich mincovny vyráběly platidla jen z druhotně získaného mincovního kovu, bez dodávek levného stříbra z vlastních důlních zdrojů. To u obchodních zlatých mincí nemělo smysl. Proto hlavní zápas o sjednocení měnových poměrů v říši probíhal především jako jednání o podobě stříbrných mincí, které měly mít jednotné parametry pro celou říši.

Pochopitelně však nešlo jen o to, aby společná říšská měna přinesla větší pohodlí cestujícím a obchodníkům, kteří by se nemuseli v širokém prostoru mezi Baltským mořem a Alpami starat o výměnu peněz. Základem jednání o společné říšské měně byly mocenské a politické zájmy, vazby vladařských dvorů na finanční a bankovní centra tehdejšího světa, obchodní monopoly, snaha o prosazení centrálního či naopak ubránění dílčího uplatňování panovnického mincovního regálu, ovládnutí těžby drahých kovů a obchodu s nimi a mnoho dalších aspektů. I to byl důvod, proč nakonec všechny slibně vypadající a na základní politické úrovni dohodnuté projekty společné říšské měny neměly dlouhého trvání.

Přestože byly měnové otázky důležitým bodem programu bezmála všech říšských sněmů, konaných od ustavení tohoto zákonodárného stavovského orgánu říše roku 1495 až do rozkladu politické funkce říšského sněmu roku 1608,³ nedošlo nikdy během této doby k prosazení politicky dohodnuté formy měnové integrace říše. Pravda, stále rychle se rozvíjející raně novověký peněžní trh nalezl řešení na řadu problémů, které pro svět velkého obchodu přinášela měnová roztříštěnost a neustálá snaha některých mincovních pánů zaplnit pomyslné díry v pokladnici důsledným uplatňováním středověké podoby mincovního regálu. Stalo se tak ovšem (s trochou nadsázky řečeno) navzdory snaze o centrálně utvářenou říšskou měnovou integraci. Přesto zůstávají snahy o politické prosazení tzv. říšských mincovních řádů v průběhu prvních dvou třetin 16. století významným mezníkem mo-

Zehnten fing es an (Eine Kulturgeschichte der Steuer), München 1986, s. 130-142; Reinhard HEYDENREUTER, *Der Steuerbetrug und seine Bestrafung in den deutschen Territorien der frühen Neuzeit*, in: Gerhard Lingelbach (Hg.), *Staatsfinanzen – Staatsverschuldung – Staatsbankrotte in der europäischen Staaten- und Rechtsgeschichte*, Köln – Weimar – Wien 2000, s. 167-183.

³ Písemnosti vzniklé v souvislosti s jednáním říšských sněmů o měnových otázkách byly již v 18. století vydány v dobře dostupné a přehledné edici, viz Johann Christoph HIRSCH (Hg.), *Des Teutschen Reichs Münzarchiv*, Nürnberg 1756-1768 (reprint Nürnberg 1978).

netárních, ale i hospodářských a politických dějin: Mám na mysli říšskými sněmy přijaté tři říšské mincovní řády z let 1524, 1551 a 1559 a tzv. novelu III. říšského mincovního řádu z roku 1566,⁴ která se ovšem ve svých důsledcích stala základem k rozdělení říšských mincovních systémů s dlouhodobým dosahem.

Ze zmíněných několika pokusů o ustavení společné celoříšské měny se do značné míry vymyká druhý říšský mincovní řád, přijatý na říšském sněmu v Augsburgu roku 1551. Ten se totiž od všech dřívějších i následujících pokusů lišil v jednom podstatném bodě: Zaváděl jako hlavní jednotku říšského měnového systému nový, dosud neobvyklý nominál, tzv. říšský zlatník (Reichsguldiner), který neměl konkrétní předlohu ve stříbrných obchodních mincích, ražených do té doby ve střední Evropě. Této nové minci byla také stanovena pevně daná neobvyklá a pro běžný peněžní oběh docela nepraktická nominální hodnota 72 krejcarů, která byla na minci přímo vyražena.

Další odlišností byly politické okolnosti, za kterých byl tento nový měnový systém přijat. Ostatní pokusy o měnovou integraci říše probíhaly v dobách vratké, nicméně existující mocenské rovnováhy. Druhý říšský mincovní řád byl však říšským stavům v podstatě vnucen v době výrazné mocenské převahy císaře Karla V. v říši. Ta trvala několik let po vyhrané Šmalkaldské válce (1546-1547), a to až do úspěšného povstání protestantských knížat proti císaři, které v politické rovině ukončil až tzv. Augsburský náboženský mír (1552-1555). V mezidobí let 1547-1552 se však císař pokoušel využít své mocenské převahy k prosazení některých dílčích reforem říše. Za velmi důležitou považoval právě reformu měnového systému a postupné zavádění jednotné podoby platidel. *De iure* měla i tato jednání standardní podobu vyjednávání mezi zástupci císařské strany a říšských stavů jak formou dílčích přípravných dohod na jednáních tzv. mincovních sněmů (Münztag), tak i konečným usnesením říšských sněmů. Nicméně reálná politická situace a rozložení sil v oné době bylo takové, že císař Karel V. mohl rozhodnout o podobě nové říšské měny podle svého zájmu. Také tak učinil.

⁴ Otázce říšských mincovních řádů věnoval jako první systematickou pozornost Friedrich SCHRÖTTER, *Das Münzwesen des Deutschen Reichs von 1500 bis 1566*, Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich, 35, 1911, s. 129-172; 36, 1912, s. 99-128 a TÝŽ, *Der Speierer Reichsmünztag von 1557*, Zeitschrift für Numismatik 29, 1912, s. 47-79. V širších souvislostech shrnul tuto otázku Herbert RITTMANN, *Deutsche Münz- und Geldgeschichte der Neuzeit bis 1914*, München 1975 (novější vydání Solingen 2003, na něj odkazy níže). Tyto práce shrnují základní věcná data týkající se dané problematiky. Modernější souhrnná zpracování většinou také využívají ke zpracování tohoto jevu pramennou základnu říšské sněmovní provenience (viz předchozí odkaz), a v důsledku toho si všímají především technických otázek spjatých s jednáními říšských sněmů, a to v podstatě formou faktografického popisu. Takto je problematika pokusů o měnovou integraci 16. století stručně shrnuta v úvodní části práce přínosné především pro období 17.-18. století, viz Thomas CHRISTMANN, *Das Bemühen von Kaiser und Reich um die Vereinheitlichung des Münzwesens (Zugleich ein Beitrag zum Rechtsetzungsverfahren im Heiligen Römischen Reich nach dem Westfälischen Frieden)*, Berlin 1988, s. 37-88. Pro české prostředí podobná interpretace viz Lubomír NEMEŠKAL, *Snahy o mincovní unifikaci v 16. století*, Praha 2001.

Nově nastavený model měnového systému říše však nevyhovoval naprosté většině teritoriálních říšských knížat, což byl jeden z důvodů rychlého přijetí nové verze říšského měnového systému velmi brzy poté, co Karel V. svou politickou dominanci v říši ztratil. Nicméně i přes krátkou dobu formální právní účinnosti představují druhý říšský mincovní řád a okolnosti jeho přijetí velmi zajímavou a z hlediska mocensko-politického vývoje říše podle mého názoru dosud nedocenenou otázkou.⁵

Mezi přijetím prvního (1524) a druhého (1551) říšského mincovního řádu uběhla poměrně dlouhá doba. Toto více než čtvrtstoletí přineslo i v peněžním oběhu říše podstatné změny.

Starší dohoda o zavedení společné říšské měny z roku 1524 nebyla prakticky uvedena v život a jen krátkou dobu se jí řídilo jen několik vydavatelů. Nevyhovovala především samotným Habsburkům; ostatně tehdy v polovině dvacátých let 16. století říšský sněm schválil jako základ nového měnového systému hlavní obchodní mince saských metrologických parametrů. Habsburkové sami tento říšský zákon od samého počátku nerespektovali, což Karel V. i po právní stránce zabezpečil zvláštní výjimkou, kterou svému bratru Ferdinandovi již v roce 1524 udělil. Hlavní stříbrná mince říšského měnového systému (pro kterou se již užívalo označení *tolar*), která měla být zaváděna od roku 1524 po celé říši, měla jiný obsah drahého kovu než hlavní stříbrná mince měnového systému rakouského (stříbrný *Guldiner* o nominální hodnotě 60 krejcarů).⁶

V průběhu třicátých a čtyřicátých let 16. století se otázka vytvoření nového společného celoříšského měnového systému stávala pravidelnou součástí jednání říšských sněmů. Vzhledem k nesouladu základních stanovisek, týkajících se především dispozičních práv k důlnímu stříbru a zřizování centrálně kontrolovaných říšských mincoven v jednotlivých krajích, však nedospěly říšské sněmy ani v průběhu více než dvou desetiletí k nějaké společné dohodě.

Nejúspěšnějším z říšských knížat byl v procesu měnové integrace císařův bratr Ferdinand Habsburský. Měl ovšem oproti většině knížat jednu velkou výhodu. Sám disponoval jedním z nejvýznamnějších tehdejších zdrojů evropského

⁵ Na systémové zvláštnosti II. říšského mincovního řádu jsem upozornil v rámci referátu na XXI. Kongresu historických věd v Sydney (2005), tištěná podoba viz Petr VOREL, *Money in the Political Culture of 16th Century Central Europe*, in: Jaroslav Pánek – Halina Manikowska (edd.), *Political Culture in Central Europe (10th – 20th Century)*, Part I (Middle Ages and Early Modern Era), Prague 2005, s. 179-202. Otázkou širších politických souvislostí týkajících se jednání o společné celoříšské měně jsem se následně zabýval v širěji koncipované studii, viz Petr VOREL, *Monetary Circulation in Central Europe at the Beginning of the Early Modern Age – Attempts to Establish a Shared Currency as an Aspect of the Political Culture of the 16th Century (1524-1573)*, Pardubice 2006. Zde je věnována pozornost i problematice II. říšského mincovního řádu z roku 1551 (tamtéž, s. 85-94); v rámci této studie výše zmíněný stručný podnět rozpracovávám podrobněji.

⁶ F. SCHRÖTTER, *Das Münzwesen*, s. 155-165; Carl von ERNST, *Das österreichische Privilegium des Quentchens*, Numismatische Zeitschrift 38, 1906, Wien 1907, s. 169-194; Michael NORTH (Hg.), *Von Aktie bis Zoll (Ein historisches Lexikon des Geldes)*, München 1995, s. 336-337; L. NEMEŠKAL, *Snahy o mincovní unifikaci*, s. 47-73.

hutního stříbra, kterým byla důlní oblast tyrolská. Nebyl závislý na nákupu mincovního kovu a jako jeden z nejvýznamnějších dodavatelů nového stříbra na říšský peněžní trh mohl tedy usilovat o vlastní měnovou politiku. To důsledně činil již od výše zmíněné měnové roztržky roku 1524 a měl v tomto konání po dvě desetiletí plnou podporu svého císařského bratra. Jejich pozice v říšské politice však nebyla natolik silná, aby mohli rakouský měnový systém ostatním německým stavům vnutit.

Podobně tomu bylo i v zemích, kde byl Ferdinand Habsburský zvolen roku 1526 na královský trůn, tedy v Čechách a v Uhrách. V obou královstvích byla měnová politika pod kontrolou stavů, a i když obě země představovaly další zcela zásadní posílení zdrojů hutních drahých kovů pro habsburskou stranu (v Uhrách zlato, v Čechách stříbro), obě království si uchovávala vlastní měnové systémy. Ostatně obě zmíněná království v té době netvořila součást raně novověké Římsko-německé říše a případná usnesení říšských sněmů o měnových či jiných otázkách se jich netýkala.⁷

Nebylo-li možné zavést celoříšský mincovní řád, který by vyhovoval Habsburkům, cestou „shora“ (na úrovni říšského sněmu jako nejvyššího zákonodárného orgánu říše), pokusil se Ferdinand I. postupovat opačně. Jeho úsilí směřovalo k rozšiřování vlivu rakouského měnového systému v jižních částech říše, kde neměla opoziční protestantská knížata velký vliv. Tak se podařilo v roce 1535 uzavřít obsáhlou dohodu mezi početnou skupinou říšských knížat a měst, formulovanou v podobě tzv. jihoněmeckého mincovního řádu. Jeho signatáři se zavazovali dodržovat u svých mincí takové metrologické parametry, které byly slučitelné s krejcarovým systémem rakouských dědičných zemí. Jednotliví emitenti i nadále razili své vlastní mince, ty však byly dobře přepočítatelné na krejcare (batzen = 4 krejcare; groš = 3 krejcare). Hlavní jednotku tohoto systému představoval „zlatý rýnský = 60 krejcarů“; byl však pouze peněžní početní jednotkou a nebyl ražen jako zlatá ani stříbrná mince o této hodnotě. Reálně ražené mince tohoto jména, tedy stříbrný rakouský zlatník (Guldiner) a zlatý zlatník (Goldgulden), měly v krejcarové měně vyšší platební sílu.⁸

V severních částech říše se měnový vývoj ubíral jiným směrem. Hlavní stříbrnou obchodní mincí se stal tolar, vycházející z metrologických parametrů

⁷ F. SCHRÖTTER, *Das Münzwesen*, s. 155-156; Johann NEWALD, *Das österreichische Münzwesen unter Ferdinand I. (Eine münzgeschichtliche Studie)*, Wien 1883, s. 27-28; Josef JANÁČEK, *Die Fugger und Joachimstal*, *Historica* 6, 1963, s. 109-144; Petr VOREL, *Od pražského groše ke koruně české 1300-2000 (Průvodce dějinami peněz v českých zemích)*, 2. vyd., Praha 2004, s. 112-136.

⁸ Carl von ERNST, *Ueber die Silberwährung Deutschlands im XVI. und XVII. Jahrhunderte*, *Numismatische Zeitschrift* 3, 1872, s. 141-143; Viktor MILLER zu AICHHOLZ – August von LOEHR – Eduard HOLZMAIR, *Österreichische Münzprägungen 1519-1932*, Wien 1948, s. XXXVI; Egon BECKENBAUER, *Die Münzen der Reichsstadt Regensburg*, Grünwald bei München 1978, s. 30-33; Joachim SCHÜTTENHELM, *Der Geldumlauf im südwestdeutschen Raum vom Riedlinger Münzvertrag 1423 bis zur ersten Kipperzeit 1618 (Eine statistische Münzfundanalyse unter Anwendung der elektronischen Datenverarbeitung)*, Stuttgart 1987, s. 42.

saských. Ovšem sasští Wettinové, v jejichž případech užívalo mincovního práva více větví tohoto rodu, postupně měnili metrologické parametry svých mincí. V důsledku klesání kupní ceny stříbra, které bylo průvodním jevem počínající tzv. cenové revoluce, se stříbrné tolary stávaly běžnou součástí peněžního oběhu. Tím se podstatně změnil i postoj jejich vydavatelů k metrologickým parametrům těchto mincí. Z mincí původně hlavně obchodních, určených k vývozu stříbra na cenově výhodnější trhy (převážně tuto funkci plnily tolary ve dvacátých letech 16. století), se staly standardním platidlem, jehož kupní síla v lokálních měnových systémech měla být pevně stanovena rozhodnutím panovníka nebo stavovských institucí příslušných zemí (zemských sněmů). V důsledku této změny funkce se na jedné straně stávalo výhodným postupné snižování obsahu drahého kovu v nových emisích tolarů, zároveň se však zvyšovala jejich kupní síla, vyjádřená v drobných mincích, jejichž kvalita (poměřovaná obsahem drahého kovu) obecně postupně klesala i v důsledku cenové revoluce. V mincovnách jednotlivých větví saských Wettinů se proto již ve třicátých letech 16. století razily tolary různých metrologických parametrů, podobně také další vydavatelé stříbrných mincí v této oblasti upravovali stříbrný obsah svých tolarů.

Na počátku čtyřicátých let 16. století nebyla mezi říšskými stavy příliš velká vůle k nějaké dohodě v měnové oblasti. Na jihu říše převládal vliv jihoněmeckého měnového svazu, jehož signatáři v podstatě respektovali dohodu z roku 1535. Hlavním producentem stříbrných tolarů, ražených (s vlastními metrologickými parametry) v Tyrolích a Horních Rakousích, byl Ferdinand Habsburský. V severních oblastech říše představoval hlavní stříbrnou minci tolar saského měnového systému, ovšem jeho metrologické parametry se v průběhu druhé čtvrtiny 16. století měnily, stejně jako stále ještě hojně vydávané tolary několika větví rodu Mansfeldů v Harzu a vévodů brunšvických.

Zdánlivě paradoxně tak metrologicky nejstabilnějšími velkými stříbrnými mincemi ve střední Evropě zůstávaly české tolary, ražené v Jáchymově. Od roku 1528 byly vyráběny jako vládní mince krále Ferdinanda, ale zachovávaly si původní metrologické parametry starých tolarů saských, a to i v době, kdy již v samotném Sasku obsah stříbra v saských tolarech výrazně poklesl.⁹

Tento zdánlivý paradox ovšem přímo vyplývá z politického systému, jaký se tehdy ve střední Evropě vytvořil. Z hlediska mocenského uspořádání nalzáme určitou podobnost, neboť Římsko-německá říše i Království české byly stavovskými monarchiemi, v nichž panovník neměl plnou zákonodárnou moc, ale dělil se o ni se stavovskými parlamenty (císař s říšským sněmem, král český se zemským sněmem). Proto císař nemohl sám rozhodnout o zavedení celoříšské měny bez svolení říšského sněmu a proto král český nemohl uzpůsobit měnové poměry v Království českém podle svých představ bez souhlasu zemského sněmu. Ani císař Karel V. v říši, ani král Ferdinand v Čechách neměli dostatek politické moci,

⁹ Walther HAUPT, *Sächsische Münzkunde*, Berlin 1974, s. 109-120; L. NEMEŠKAL, *Snahy o mincovní unifikaci*, s. 67-70.

aby své představy o měnových reformách prosadili. Zde však z hlediska měnových systémů podobnost končí.

Velká část říšských stavů (kurfiřti, knížata, říšská města) byla totiž držiteli mincovního práva a *de facto* rozhodovala o metrologických parametrech svých ražeb sama (případně po dohodě na úrovni lokálního zemského sněmu v těch případech, kde byla zákonodárná moc knížete omezena zemskou stavovskou obcí), zvláště když první říšský mincovní řád z roku 1524 nebyl uveden v život. Císař neměl k dispozici žádný účinný nástroj, jak by mohl říšské stavy k uzavření a dodržování nějaké dohody donutit. K politické dohodě mohl posloužit říšský sněm, k donucení mohlo posloužit společné říšské vojsko; v obou případech by však císař potřeboval podporu většiny říšských stavů. A tu do poloviny čtyřicátých let 16. století neměl.

Naproti tomu v rámci Království českého měl mincovní právo pouze sám panovník (s jedinou výjimkou v případě Hrabství kladského), ovšem nemohl o něm rozhodovat (narozdíl od říšských knížat) sám, ale byl vázán stanoviskem zemského sněmu. I v Čechách, tedy v další z mimořádně významných produkčních oblastí hutního stříbra ve střední Evropě, usiloval král Ferdinand od počátku své vlády (1526) o úpravu měnových poměrů, kterými by výrobu českých mincí přizpůsobil poměrům v dědičných rakouských zemích. Nejvíce snahy projevoval v tomto směru počátkem třicátých let 16. století, kdy připravoval v říši (kde byl roku 1531 zvolen králem římským a zastupoval svého císařského bratra) dohodu o výše zmíněném jihoněmeckém mincovním systému (1535).¹⁰ I když se počátkem třicátých let 16. století i na českém zemském sněmu často projednávala otázka měnové unifikace s dědičnými zeměmi rakouskými, nebyla domácí stavovská obec ochotna vzdát se tradiční domácí měny.¹¹ Jejím základem byly pražský groš; hlavní podobou domácího stříbra jako exportního artiklu byl jáchymovský tolar, ražený i počátkem čtyřicátých let (jako jediná ze středoevropských tolarových mincí) stále podle saských metrologických norem, schválených českým zemským sněmem roku 1520. Vedle Království českého (jehož součástí bylo i Kladsko) se v rámci země Koruny české razily počátkem čtyřicátých let 16. století zlaté a stříbrné mince jen ve Slezsku. Tato země však byla rozdělena na řadu teritoriálních knížectví, jejichž vladaři byli vůči králi českému v podobném postavení, jako říšská knížata vůči císaři. Také slezská knížata disponovala vlastními mincovními právy, takže v měnových poměrech zde panoval podobný zmatek jako v říši. Vedle lokálních slezských knížecích ražeb, jejichž platnost byla většinou omezena jen na území příslušného knížectví, však i ve Slezsku (stejně jako v ostatních zemích Koruny české,

¹⁰ Petr VOREL, *Měnová politika Ferdinanda I. v Čechách a ukončení ražby pražských grošů*, Český časopis historický 100, 2002, s. 265-292.

¹¹ Petr VOREL, *Landesfinanzen und Währung in Böhmen: Finanz- und Münzpolitik im Spannungsfeld von Ständen und Königtum während der Regierung Ferdinands I. und Maximilians II.*, in: Friedrich Edelmayer – Maximilian Lanzinner – Peter Rauscher (Hg.), *Finanzen und Herrschaft (Materielle Grundlagen fürstlicher Politik in den habsburgischen Ländern und im Heiligen Römischen Reich im 16. Jahrhundert)*, Wien – München 2003, s. 186-214.

kde se zvláštní zemské mince nerazily, tj. na Moravě a v Lužicích) platily bez omezení a v plné hodnotě jako hlavní stříbrné mince vládní ražby krále českého jakožto lenního pána slezských knížat, tedy pražský groš a jáchymovský tolar.¹²

V říši císař neměl takovou měnu k dispozici. Důsledně vzato vlastně Karel V. jako císař římský žádné říšské mince nevydával. V říši byl přímým panovníkem (vedle drobných enkláv, k nimž mincovní právo nepatřilo) v někdejších zemích burgundských (tj. v Burgundsku, Lucembursku a v jednotlivých územních celcích na území dnešního Nizozemí a Belgie); tam však razil mince místních měnových systémů.¹³ Za císařovy ražby nelze jednoznačně považovat ani mince svobodných říšských měst, vydávaných jeho jménem.¹⁴ Z habsburských ražeb tak v rámci říše v průběhu druhé čtvrtiny 16. století získaly největší význam a rozšíření tyrolské a rakouské mince císařova bratra Ferdinanda Habsburského, od roku 1531 krále římského.

Oba sourozenci však měli v polovině čtyřicátých let 16. století o měnovém vývoji říše (stejně jako o mnoha jiných věcech) odlišné představy. Oba již měli k dispozici dostatek stříbra. V případě krále Ferdinanda to nebyla žádná novinka, dlouhodobě disponoval mimořádným množstvím stříbra z dědičných alpských zemí a z Čech. V nové pozici se však z tohoto hlediska ocitl císař Karel V. Ten právě až v průběhu čtyřicátých let 16. století začal disponovat mimořádným množstvím stříbra, a to díky dovozu tohoto kovu z postupně zprovozňovaných dolů v nově objevených nalezištích ve střední a jižní Americe. Do té doby se ze zámořských oblastí dováželo z drahých kovů především zlato, import stříbra neměl do čtyřicátých let 16. století velký hospodářský význam.¹⁵

Tento zcela nový ekonomický impuls se stal pro císaře Karla V. podnětem, aby přehodnotil svůj názor na dřívější politickou podporu mladšího bratra v otázce možné podoby celoříšské měny a začal připravovat plán vlastní měnové reformy.

¹² Petr VOREL, *Morava v procesu měnové integrace střední Evropy na počátku raného novověku*, in: Bronislav Chocholáč – Tomáš Borovský (edd.), *Peníze nervem společnosti (K finančním poměrům na Moravě od poloviny 14. do počátku 17. století)*, Brno 2007, s. 39-50.

¹³ Aloiss HEISS, *Description General de las Monedas Hispano-Cristianas desde la invasion de los Arabes, Tomo I.-III.*, Madrid 1867-1869 (reprint Madrid 1975); Gottfried PUSCH, *Staatliche Münz- und Geldpolitik in der Niederlanden unter den burgundischen und habsburgischen Herrschern besonders unter Karl V.*, München 1932; Eddy van CAUWENBERGHE – Rainer METZ, *Geld und Währung in den südlichen Niederlanden während der frühen Neuzeit*, in: Eddy van Cauwenberghe – Franz Irsigler (Hg.), *Münzprägung, Geldumlauf und Wechselkurse – Minting, Monetary Circulation and Exchange Rates (Akten des 8th International Economic History Congress, Section C7, Budapest 1982)*, Trier 1984, s. 123-150.

¹⁴ Wolfgang SCHULTEN, *Deutsche Münzen aus der Zeit Karls V. – Typenkatalog der Gepräge zwischen dem Beginn der Talerprägung (1484) und der dritten Reichsmünzordnung (1559)*, Frankfurt am Main 1974.

¹⁵ Renate PIEPER, *American Silver Production and West European Money Supply in the 16-th and 17-th Century*, in: P. Casas (red.), *Economic Effects of the European Expansion 1492-1824*, Stuttgart 1992, s. 77-98; Michael NORTH, *Das Geld und seine Geschichte (Vom Mittelalter bis zur Gegenwart)*, München 1994, s. 79, Diagram 2: „Europäische Edelmetallimporte aus Amerika (Zehnjahreswerte in Tonnen Silber)“.

Než však mohl císař přistoupit k měnové reformě, musel ovládnout politickou scénu v říši.

Na tomto místě nepovažuji za účelné zabývat se podrobněji otázkou mocenských a nábožensko-politických okolností tzv. Šmalkaldské války.¹⁶ Tento složitý vojenský konflikt z let 1546-1547 byl v dubnu 1547 ukončen dočasným vítězstvím habsburské strany a zajetím předáků luteránské opozice.

Válka prohloubila zadlužení Habsburků, zvláště u jihoněmeckých bankovních domů, a bylo nutné také vyjít vstříc těm protestantským knížatům, která se v zápase o posílení císařské moci z různých důvodů postavila na habsburskou stranu. I když habsburská vojska na bitevním poli v roce 1547 zvítězila, museli císař Karel V. i jeho bratr Ferdinand I. při následných jednáních v lecčems ustoupit, aby zůstalo zdání jednoty Římsko-německé říše alespoň navenek zachováno.

Svého vítězství nad Šmalkaldskou jednotou a dočasné politické převahy v říši však využil císař Karel V. k prosazení některých opatření, která v budoucnu mohla zvýšit jeho vliv na měnové poměry v říši.

První změnou se stalo faktické vyjmutí vlastních Karlových nizozemských držav z příslušnosti k Římsko-německé říši roku 1548. Jako vévoda burgundský tedy nemusel respektovat zákony, na kterých se usnesl říšský sněm. V měnových reformách vlastních burgundských zemí proto mohl postupovat bez ohledu na předpokládanou budoucí reformu říšské měny a mohl sám uvážit, zda pro něj bude respektování říšských mincovních řádů výhodné, či nikoli.¹⁷

Další opatření z roku 1549 zakazovalo výrobu mincí tolarového typu těm držitelům mincovních práv, kteří neměli k dispozici dostatečně rozsáhlé vlastní zdroje mincovního stříbra.¹⁸ Pokud by se podařilo prosadit dodržování tohoto omezení (což se nestalo), omezil by se počet vydavatelů stříbrných tolarů v říši skutečně jen na několik málo panovníků.

Habsburské mince, ať už ražené císařem Karlem V. z importovaného stříbra, či králem Ferdinandem z vlastních evropských zdrojů, se po roce 1547 mohly stát hlavním druhem oběživa v říši. Ovšem o společné podobě či metrologických parametrech vydávaných mincí se nebyli schopni dohodnout ani oba habsburští

¹⁶ Alfred KOHLER, *Das Reich im Kampf um die Hegemonie in Europa 1521-1648*, München 1990; Georg SCHMIDT, *Geschichte des Alten Reiches (Staat und Nation in der Frühen Neuzeit 1495-1806)*, München 1999, s. 85-89; Jaroslav PÁNEK, *Kaiser, König und Ständerevolte (Die böhmischen Stände und ihre Stellung zur Reichspolitik Karls V. und Ferdinands I. im Zeitalter der Schmalkandischen Kriege)*, in: Alfred Kohler – Barbara Haider – Christine Ottner – Martina Fuchs (Hg.), *Karl V. 1500-1558 (Neue Perspektiven seiner Herrschaft in Europa und Übersee)*, Wien 2002, s. 303-406.

¹⁷ Nicolette MOUT, *Die Niederlande und das Reich im 16. Jahrhundert (1512-1609)*, in: Volker Press – Dieter Stievermann (Hg.), *Alternativen zur Reichsverfassung in der frühen Neuzeit?*, München 1995, s. 143-168.

¹⁸ Arthur ENGEL – Raymond SERRURE, *Traité de Numismatique moderne et contemporaine, Première partie – Époque moderne (XVIe – XVIIIe siècles)*, Paris 1897 (reprint Bologna 1965), s. 122; F. SCHRÖTTER, *Das Münzwesen*, s. 100.

bratři mezi sebou navzájem. Tento rozpor měl vyřešit II. říšský mincovní řád z roku 1551.

Tak vznikl velmi ambiciózní projekt, který měl propojit měnové systémy nejen v samotné říši, ale i v zemích, kde přímo vládl Karel V. jako král španělský. Realizací tohoto projektu by se významným způsobem zjednodušila cesta španělského koloniálního stříbra, směřujícího na evropský trh. V polovině 16. století již ve střední Evropě přestávalo být důležité, zda ten či onen panovník má ve své zemi stříbrné doly, protože stříbro k ražbě mincí bylo možné snadněji získat jinou činností, než rizikovým a stále méně výnosným důlním podnikáním.¹⁹ Mince tolarového typu se začaly ve velkých objemech razit i v mincovnách těch zemí, které vůbec žádné vlastní drahé kovy neprodukovaly. Jednání ohledně společné říšské měny byla proto na počátku druhé poloviny 16. století mnohem složitější než před rokem 1524, kdy dovoz zámořských kovů ještě nebyl tak výrazný a kdy mocensky významní evropští producenti stříbra (Ferdinand Habsburský a saští vévodové) mohli prosazovat své představy.

Měnová reforma říše podle představ císaře Karla V. byla roku 1551 schválena přes věcné výhrady většiny říšských stavů i císařova bratra Ferdinanda Habsburského. Krátce po roce 1547 měl však císař v říši tak zjevnou politickou převahu, že si mohl nechat schválit měnový řád v takové podobě, jaká mu vyhovovala, byť pochopitelně musel do jisté míry přihlídnout k ekonomické realizovatelnosti celé reformy.

Druhý mincovní řád již ustupoval od představy bimetalické měny, v níž by bylo možné trvale udržovat paritu platební síly zlatých a stříbrných mincí. Tento princip obsahoval ještě I. říšský mincovní řád z roku 1524, který ještě stanovoval stálý směnný poměr 1:1 mezi rýnským zlatým a tolarom; tolar tak měl být stříbrným ekvivalentem zlaté říšské mince, proto se pro tolarové stříbrné mince tehdy užíval oficiální název "zlatníkový groš" (Guldengrosch). Praxe soudobého peněžního oběhu (s běžnými výkyvy v cenách drahých kovů a s různou cenovou hladinou v odlišných částech říše) však ukazovala, že takový stav není dlouhodobě ekonomicky udržitelný.

V roce 1551 už říšský sněm schválil měnový systém nového typu, v němž nebyl stálý poměr mezi celou zlata a stříbra stanoven.²⁰ U zlatých mincí nedošlo oproti předchozím desetiletím k žádné podstatné změně; sněmovní usnesení však měnilo podobu mincí stříbrných, a to především na úrovni nejvyššího nominálu, jakým se měl stát tzv. říšský zlatník (Reichsguldiner nebo jen zkráceně Guldiner).

¹⁹ John H. MUNRO, *The Monetary Origins of the „Price Revolution“: South German Silver Mining, Merchant Banking, and Venetian Commerce, 1470-1540*, in: Dennis O. Flynn – Arturo Giráldez – Richard von Glahn (edd.), *Global Connections and Monetary History, 1470-1800*, Aldershot – Burlington 2003, s. 1-34.

²⁰ J. Ch. HIRSCH (Hg.), *Des Teutschen Reichs Münz-Archiv*, Bd. 1, s. 345; F. SCHRÖTTER, *Das Münzwesen*, s. 99-103; V. MILLER zu AICHHOLZ – A. von LOEHR – E. HOLZMAIR, *Österreichische Münzprägungen*, s. XXXVI; W. HAUPT, *Sächsische Münzkunde*, s. 121.

Aby nová společná měna mohla fungovat, musela do jisté míry respektovat předchozí měnové systémy, protože obíhající platidla nebylo technicky možné v krátké době přemincovat. Počítalo se s dlouhodobým souběhem starších i nových ražeb, které měly být v rámci vnitřního peněžního oběhu jednotlivých zemí navzájem dobře přepočítatelné. V dálkovém obchodě nehrály menší grošové mince již podstatnější roli (obchodovalo se již takřka výhradně s ražbami tolarového typu), ale pro běžnou denní praxi bylo toto hledisko velmi podstatné. Měl-li se nový říšský zlatník stát společnou měnou všech částí Římsko-německé říše, pak bylo velmi důležité, jaká nominální hodnota mu bude stanovena, a to na základě politického rozhodnutí, od kterého pak bylo možné odvodit metrologické parametry.

Při jednáních o podobě nové hlavní říšské stříbrné mince se v té době jako nejlogičtější jevíly hodnoty 60 krejcarů nebo 70 krejcarů. Obě byly výhodné hlavně pro krále Ferdinanda I. První z nich by odpovídala hlavní rakouské (jihoněmecké) peněžní početní jednotce (zlatý rýnský = 60 krejcarů), druhá by odpovídala aktuální platební síle tehdejších tolarů, ražených Ferdinandem I., které byly v rámci jeho soustátí přijímány v účetní hodnotě 70 krejcarů. Pro krále Ferdinanda I. by taková hodnota byla velmi výhodná, také z toho důvodu, že by umožňovala snadno včlenit do nové říšské měny tradiční peněžní početní jednotky českého měnového systému (30 grošů českých = 70 krejcarů).²¹

V rozhodujících okamžicích jednání o nové podobě společné říšské měny však převládl zájem císaře Karla V. o sjednocení měnových systémů na širším teritoriu než jen na vlastním říšském území. Tato jednání proběhla již roku 1549 na tzv. mincovním sněmu ve Špýru.²² Oficiální schválení a vyhlášení příslušného říšského zákona však mohlo proběhnout až na nejbližším říšském sněmu, který se konal v roce 1551. Novému říšskému zlatníku byla rozhodnutím císařových diplomatů (přes nesouhlasnou argumentaci zástupců ostatních říšských knížat i krále Ferdinanda) stanovena zdánlivě nelogická nominální hodnota 72 krejcarů. Tato číslovka měla být na mincích také vyražena, což byla novinka do té doby nevídaná. Žádné středoevropské mince tolarového typu neměly do té doby na sobě přímo vyražen číselně svůj nominál. Nebylo to běžné ani v jiných částech Evropy.

Výjimku představovaly španělské osmirealy, zavedené do výroby v roce 1497. Na nich se objevuje jejich hodnota v číselné podobě („VIII“).²³ Tato podobnost s novou říšskou mincí, na které měla být vyražena hodnota „72“, ovšem náhodná není.

Hlavním politickým záměrem II. říšského mincovního řádu, jehož přijetí prosadil císař Karel V. v roce 1551, byla podle mého názoru snaha o propojení španělského a říšského měnového systému, tedy osmireal = říšský zlatník (tolar). Tento širší geopolitický aspekt říšské měnové reformy císaře Karla V. dosud zůstával

²¹ P. VOREL, *Měnová politika Ferdinanda I.*, s. 265-292.

²² F. SCHRÖTTER, *Das Münzwesen*, s. 100.

²³ Felipe MATEU y LLOPIS, *La Moneda Española (Breve Historia Monetaria de España)*, *El Mundo y los Hombres*, Biblioteca Española de Cultura General 5, Barcelona 1946, s. 231-257; John S. DAVENPORT, *European Crowns 1484-1600*, Frankfurt am Main 1985, s. 172-176.

Kaiser Karl des fünfften Newe Münzordnung

Sampt Valuierung der
Gulden vnd Silberm Münzen Vnd
darauff eruolgtem Kaiserlichen Edict
zu Augspurg/ alles im Jar
M. D. LI. auß-
gericht vnd auß-
gangen.

Cum Gratia & Priuilegio Imperiali.

Getruckt zu Augspurg / durch
Phyllipp Vhart.

Obr. 1: Titulní list II. říšského mincovního řádu z roku 1551
(Kaiser Karl des fünfften Newe Münzordnung, Augsburg 1551)

Kaiserlicher Maiestat

Neue Gold Gulden.

Gulden.

Halb Gulden.

Zwainzig Kreuzer. Zwelff Kreuzer. Zehen Kreuzer.

Sechs Kreuzer. Drey Kreuzer. Kreuzer.

Obr. 2: Vzorová podoba "císařské" strany mincí, ražených dle II. říšského mincovního řádu
(Kaiser Karl des fünfften Neue Münzordnung, Augsburg 1551, obrazová příloha)

neprávem na okraji odborného zájmu, přesněji řečeno v žádné z dosavadních prací, týkající se měnového vývoje střední Evropy v 16. století, nebyl dosud povšimnut. Mocenská dominance Španělska v prvních třech desetiletích vlády císaře Karla V. byla však natolik výrazná, že lze jen obtížně předpokládat, že by císař nezohlednil své zájmy jako krále španělského i při jednáních o měnové integraci říše.²⁴

V samotném Španělsku se již v polovině 16. století obchodní mince z drahých kovů ve větším množství nerazily, ale osmirealy představovaly hlavní formu provizorně monetarizovaného stříbra, importovaného ze španělských zámořských kolonií. Importované stříbrné polotovary se pak zpracovávaly do podoby standardních evropských mincí různých hodnot ve východněji situovaných državách Karla V., tj. v jižní Itálii (pro vývoz stříbra na africké a asijské trhy) a v mincovnách Španělského Nizozemí pro vývoz na východ a pro peněžní oběh středoevropský.

Nový říšský zlatník měl mít podle dohody z roku 1551 *de facto* stejný obsah stříbra jako zlatníkový groš (tolar), uváděný v prvním říšském mincovním řádu z roku 1524. Měl však mít výrazně nižší ryzost a tedy i větší hmotnost. Právě nižší ryzostí se velmi blížil španělským importovaným mincovním polotovarům dováženým do Evropy (tzv. "lodním mincím"). Z nich se do té doby ve Španělském Nizozemí mince o vysoké hmotnosti nevyráběly,²⁵ ale vcelku logicky se jejich výroba spolu se stále rostoucím dovozem stříbra připravovala. Nominální hodnota nově zavedené říšské mince v krejcarech („72“) byla z hlediska ekonomických zájmů císaře zvolena velmi chytře.

Díky této nezvyklé hodnotě mohl být totiž říšský zlatník poměrně snadno uplatnitelný i v měnovém systému španělském, založeném na násobku osmi. Vhodnou úpravou metrologických parametrů vyráběných mincí tak mohlo dojít k přímé integraci tří hlavních stříbrných měnových systémů, založených na dostatečných zdrojích stříbra. Totiž: měnového systému španělského, využívajícího pro středoevropské ražby stále sílícího dovozu stříbra amerického; měnového systému saského, který měl v době zajištění někdejšího kurfiřta Jana Fridricha Saského pod kontrolou sám císař, a nakonec i měnového systému rakouských dědičných zemí,

²⁴ Johannes MÜLLER, *Über einen auf dem Augsburger Reichstag 1548 aufgekommenen Reichssteuermodus*, Bayerische Zeitschrift für Realschulwesen 18, 1897, s. 278-285; Horst RABE, *Reichsbund und Interim (Die Verfassungs- und Religionspolitik Karls V. und der Reichstag von Augsburg 1547/1548)*, Köln – Wien 1971; Volker PRESS, *Die Bundespläne Kaiser Karls V. und die Reichsverfassung*, in: H. Lutz – E. Müller-Luckner (Hg.), *Das römisch-deutsche Reich*, s. 55-106; H. KELLENBENZ, *Das römisch-deutsche Reich*, s. 35-54; Albrecht P. LUTTENBERGER, *Reichspolitik und Reichstag unter Karl V.: Formen zentraler politischen Handels*, in: Heinrich Lutz – Alfred Kohler (Hg.), *Aus der Arbeit an den Reichstagen unter Kaiser Karl V. (Sieben Beiträge zu Fragen der Forschung und Edition)*, Göttingen 1986, s. 18-68.

²⁵ Peter Otto van der CHIJS, *De Munten der voormalige Hertogdomen Brabant en Limburg [De munten der Nederlanden vroegste tijden tot aan de Pacificatie van Gent (1576), Vol. I]*, Haarlem 1851, s. 247-248; Carlo M. CIPOLA, *Money, Prices and Civilisation in the Mediterranean World – Fifth to seventeenth century*, New Jersey 1956; Artur ATTMAN, *Dutch Enterprise in the World Bullion Trade 1550-1800*, Göttingen 1983; Jan de VRIES, *Connecting Europe and Asia: A Quantitative Analysis of the Cape-route Trade, 1497-1795*, in: D. O. Flynn – A. Giráldez – R. von Glahn (edd.), *Global Connections*, s. 35-106.

který byl založen na peněžním početním systému šestkovém, který se dal pro hodnotu "72" také uplatnit. Nový říšsko-španělský měnový systém byl konstruován takto: říšský zlatník = 72 krejcarů = 24 saských grošů = 8 španělských realů; tedy 1 real = 3 saské groše = 9 krejcarů.

Nový říšský zlatník byl sice tímto způsobem převoditelný na stávající rakouskou peněžní početní jednotku "zlatý rýnský" (60 krejcarů), ale praktické společné užívání obou systémů by nebylo dlouhodobě vhodné z jednoduchých technických důvodů. Nové říšské zlatníky (tolary) by se totiž musely složitě přepočítávat v poměru 1 říšský zlatník (tolar) = 1,2 zlatého rýnského (resp. 5 říšských zlatníků = 6 zlatých rýnských). Značnou komplikaci představovalo také včlenění nejrozšířenějších tolarových mincí do nového peněžního systému. Nominální hodnota starších plnohodnotných tolarů měla být vyjádřena v krejcarech podle obsahu stříbra, poměřovaného s novým 72-krejcarem. Platební síla starších tolarových ražeb, vyráběných v mincovnách habsburského soustátí, tak byla úředně stanovena na 68 krejcarů nové říšské měny, i když před rokem 1551 byly tyto tolary přijímány v účetní hodnotě 70 krejcarů. Úředně stanovené snížení platební síly tolarů tak směřovalo proti logice obecného ekonomického vývoje druhé poloviny 16. století, během níž u všech plnohodnotných mincí tohoto typu docházelo k růstu platební síly, nikoli snižování.²⁶

Z toho pochopitelně vznikaly zmatky. V běžném obchodním styku tolary platily dál 70 krejcarů (jejich cena později dále rostla), zatímco při výběru daní nebo jiných úředních poplatků měl být "starý" tolar přijímán jen v hodnotě 68 krejcarů. Tímto zjevným nepoměrem se otevíralo široké pole k jednoduchým finančním machinacím, zvláště ve velkých účetních komorách. Také tyto problémy byly jednou z příčin, proč se říšská měnová reforma z roku 1551 v širší míře nerealizovala.

Jen postupně a s malou ochotou začala vydávat vyšší nominály nového měnového systému některá říšská města a knížata. V té podobě, jakou stanovil II. říšský mincovní řád, však hlavní minci nového systému (říšský zlatník = dvaasedmdesátikrejcar) započalo po roce 1551 razit jen několik málo vydavatelů. Především to byla říšská města, u nichž mohl císař vnější podobu mincí více ovlivnit.²⁷

U nižších nominálů, vydávaných v jižních oblastech říše v rámci krejcarového systému, nepředstavoval nový říšský mincovní řád tak radikální změnu. Jen v několika málo případech však vydavatelé respektovali nařízení říšského sněmu o společné rubové straně říšských mincí, na kterých měly být vyraženy symboly císařské.

V polovině padesátých let přistoupil k jejich ražbě i král Ferdinand I., a to nejprve v rakouských zemích, kde na novou říšskou měnu přešly postupně všechny

²⁶ F. SCHRÖTTER, *Das Münzwesen*, s. 103-109; Bernd SPRENGER, *Das Geld der Deutschen (Geldgeschichte Deutschlands von den Anfängen bis zur Gegenwart)*, Paderborn – München – Wien – Zürich 2003, s. 99-100.

²⁷ P. VOREL, *Monetary Circulation*, Map 6: "Issuers of Silver Coins minted in Compliance with the Second Minting Order of 1551", s. 100.

vládní mincovny; později i v Uhrách, kde však bylo zavedení nové říšské měny jen dočasným experimentem. V českých mincovnách se dál vyráběly staré tolary o nově stanovené platební síle 68 krejcarů, které ovšem sami úředníci příslušných institucí dokázali ihned zpeněžit lépe. Tato situace však netrvala dlouho.

Obr. 3a a 3b: Rakouský "Říšský zlatník" (Reichsguldiner) krále Ferdinanda I. s vyraženou nominální hodnotou "72" (krejcarů). Bez letopočtu, ražba z let 1558-1559. VČM Pardubice, inv. č. N241.4354.

Za velmi významnou v této souvislosti považují dočasnou změnu, která nastala v podobě mincí vydávaných do té doby hlavním císařovým politickým protivníkem a jedním z hlavních středoevropských producentů stříbra, tj. saským kurfiřtem Janem Fridrichem. Někdejší vůdce Šmalkaldské jednoty se od roku 1547 nalézal v císařově zajetí. V době přijetí druhého říšského mincovního řádu se bývalý kurfiřt (tato hodnota byla v roce 1547 převedena na Mořice Saského) stále nalézal v internaci. Jeho synové pak mohli zahájit ražbu mincí v zemích této větve saského rodu pouze jako ražby říšské, odpovídající Karlovu mincovnímu řádu. Na mincích synů hlavního císařova politického odpůrce, ražených v letech 1551-1552, se tak objevilo majestátní zpodobnění samotného císaře jako přímá symbolická manifestace císařské moci.²⁸

V roce 1552 došlo však na politické scéně říše k podstatné změně. Luteránská opozice v říši, do jejíhož čela se postavil někdejší císařův spojenec a nově jmenovaný kurfiřt Mořic Saský, proti císaři znovu povstala. Protihabsbursky orientovaná knížata a říšská města v této nové válce donutila císaře k ústupu z dříve získaných pozic. Diplomatickým vyústěním konfliktu uvnitř říše se stala obsáhlá dohoda z roku 1555, schválená na říšském sněmu v Augsburgu, která vstoupila do dějin Evropy jako tzv. Augsburský náboženský mír. Jejím obsahem byla známá zásada „čí vlada, toho náboženství“.

²⁸ W. SCHULTEN, *Deutsche Münzen aus der Zeit Karls V.*, s. 333-335.

Obr. 4: Saský "Říšský zlatník" (Reichsguldiner), ražený jménem synů vězněného saského knížete (někdejšího kurfiřta) Jana Fridricha roku 1551. Dřevořez ze soudobé valvační tabulky, viz Volf STÜRMER, *Verzeichnis und Gepräge der groben und kleinen Münzsorten*, Leipzig 1572.

Ve stejné době, kdy se uzavřením tzv. Augsburského náboženského míru rozdělila říše z hlediska náboženského na část katolickou a luteránskou, došlo k jejímu rozdělení i z hlediska měnového systému. V roce 1555 totiž vytvořila skupina severoněmeckých (převážně luteránských) knížat a říšských měst mincovní uskupení, které manifestovalo svůj nesouhlas s II. říšským mincovním řádem, pokračovalo ve výrobě tolarových mincí a stanovilo starým tolarům takovou platební sílu, která v podstatě odpovídala jejich volnému směnnému kursu.²⁹

Celý projekt II. říšského mincovního řádu se tak v podstatě rozpadl, protože říšský zlatník II. mincovního řádu (dvaasedmdesátikrejcar) obsahoval více stříbra než říšský tolar a jeho dlouhodobá výroba byla při pevné fixaci nominální hodnoty (72 krejcarů) nerentabilní. Také politický zájem na přizpůsobení celoreíšské měny španělskému měnovému systému vzal za své v souvislosti s postupnými rezignacemi císaře Karla V. na vládu v říši i ve španělských zemích (1555-1556). *De iure* byl II. říšský mincovní řád zrušen v roce 1559 v souvislosti se zavedením dalšího měnového systému, vytvořeného podle představ nového císaře Ferdinanda I.³⁰

²⁹ F. SCHRÖTTER, *Das Münzwesen*, s. 108-109.

³⁰ J. Ch. HIRSCH (Hg.), *Des Teutschen Reichs Münz-Archiv*, Bd. 1, s. 383-384; F. SCHRÖTTER, *Der Speierer Reichsmünztag*, s. 47-79; F. SCHRÖTTER, *Das Münzwesen*, s. 109-122; V. MILLER zu AICHHOLZ – A. von LOEHR – E. HOLZMAIR, *Österreichische Münzprägungen*, s. XXXVI; W. HAUPT, *Sächsische Münzunde*, s. 126; B. SPRENGER, *Das Geld der Deutschen*, s. 101; Hans-Wolfgang BERGERHAUSEN, „*Exclusis Westphalen et Burgund*“ (*Zum Kampf um die Durchsetzung der Reichsmünzordnung von 1559*), *Zeitschrift für historische Forschung* 20, 1993, s. 189-204; L. NEMEŠKAL, *Snahy o mincovní unifikaci*, s. 121-156; P. VOREL, *Monetary Circulation*, s. 103-115.

Summary:

The Consequences of the Schmalcaldic War (1546-1547) for the Development of the Coinage Integration of Europe

The author focuses on specific political factors that influenced the creation of II Imperial Coinage Order of 1551. Every effort was made to reform and unify of coinage situation in the frame of the Holy Roman Empire (the Reich). Emperor Charles V started it in the times of his predominance between his victory in so called Schmalcaldic war in 1547, and a new military resistance of imperial opposition in 1552. Analysing the process of making of the new imperial currency in 1549-1551, the author comes to the conclusion that the final form of II Imperial Coinage Order was strongly influenced by the interests of the emperor himself. In the previous decades, Charles V supported coinage integration of the Reich in the form used by his younger brother Ferdinand I in his hereditary Austrian lands. However, during the 1540s the emperor gained his own and very important silver mines in the oversea colonies. That's why his own interests in the Reich turned the scale of the long-termed development and why II Imperial Coinage Order was inconvenient for the Austrian lands. The author judges the final form of II Imperial Coinage Order as a result of the Charles' policy to integrate the Spanish and imperial coinage systems. It would be much easier for the emperor to apply the oversea silver (they transported so called ship coins, then it was again monetarized for European trade in the Spanish Netherlands or in Naples). Charles V was, however, shortly defeated by the imperial opposition, after 1555 he lived in seclusion and his project failed. Finally, it was replaced by III Imperial Coinage Order in 1559, based on the Austrian coinage system.